

Journal of Iranian Studies
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 20, No. 39, Summer 2021

**Symbolic Analysis in Fakhri Heravi's "Haft Keshvar" Based on
Astronomical and Mythological Perspectives***

Hamid Jafari Ghariyeh Ali¹
Zahra Jafari²

1. Introduction

Symbols reflect natural phenomena, particularly celestial bodies that are embedded in myths and popular culture and are abundantly employed in Persian literature. Fakhri Heravi was a Shiat pot of the court of Iran and India in the 10th century AH, who compiled Haft Keshvar in the reign of the Safavid Shah Esmail I in three years. Haft Keshvar is a travel book of 388 pages (edited by Afshar and Afshari) written in prose and ornamented occasionally by verses. It embeds references to narrative stories, myths, and history including Tarikh Tabari, Tarikh fakhr Baenakati, Javame AlHekayat va Lavame AlRevayat, Seraj Algholoob, Shhnameh and Boostan. Haft Keshvar is a meta-narrative work of fiction that incorporates a range of symbols related to celestial bodies. It depicts journeys of Ibn Torab who visits seven different countries and their kings whose ideas are determined

---

*Date received: 28/05/2020

Date accepted: 14/04/2021

1. (corresponding Author) Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Vali-e-Asr University of Rafsanjan, Rafsanjan, Iran. Email: jafari@vru.ac.ir

2. M.A. in Persian Language and Literature, Vali-e-Asr University of Rafsanjan, Rafsanjan, Iran. Email: Zahra.jafari671@gmail.com

by astronomy and myths. The present study explores intertextual clues to dig into symbolic representations of constellations and seven planets of the solar system.

2. Methodology

A work of literary importance is uncovered by a thorough analysis of its sublayers. Thus, the present study uses a documentary, library, and note-taking method to collect data. It also uses descriptive-analytic method to examine narrative style of the work in terms of structure, narrative elements, and key features storytelling in Haft Keshvar.

Persian writers have extensively used symbols to convey ideas and establish their belief systems. For instance, Fakhri Heravi wrote Haft Keshvar as a symbolic and allegorical work. Accordingly, this study examines the relationship between symbols and astrology in this work.

3. Discussion

Haft Keshvar is a journey to seven countries that symbolically represents ideas on astrology based on constellations of the zodiac and seven planets of the solar system. It proves to be a deeply symbolic literary work with different layers of meaning. The present study focuses on symbols that relate to astrology and how they are interwoven into the text. It evolves around the idea of the evolution of life on earth.

Ibn Torab accompanies Aghi-aldin in the journey and arrives in the first country ruled by Keyvanbakht who abides in a magnificent palace called JeddAbad topped by a big poll called DaloAbabd. The king's name stands for the plane Saturn. The pool in this work represents water in ancient mythology and local folklore.

Ibn Torab and Aghi-aldin move to the second country and stay there for 30 days. The king is Malek Girgis and abides in NahangAbad in a big palace

called Qosiyeh. The king symbolizes Jupiter, the city symbolizes Pisces and the palace stands for Sagittarius.

Upon their arrival in the second country, a messenger in red garments from the third country welcomes them. His name is Shahab and serves his king Bahram who lives in a palace called Aqrabiyeh in HamAbad. The king and his living place in the third country symbolize Mars.

Before they arrive in the fourth country, a messenger receives them. His name is Najm the Agile whose lord is Sultan Beyza. The King lives in his palace, AsadAbad, at a meadow called Sepehr. The palace is built in the form of a lion. The lodging of the king and reminds the reader of the Leo Constellation and the King's name stands for the Sun, which respectively imply resurrection, eternity, life, warmth, light and authority.

In the fifth country, Dorry the Night Walker welcomes Ibn Torab and Aghi-aldin. The ruler of this territory is Zohreh Banu who abides in her cow-shaped palace, Soriyeh, at the top of a mountain. Zohreh Banu stands for Venus and her land represents Taurus constellations.

The king of the sixth country is SahmKhuy whose messenger, FalakPeyma, meets the travelers in the story. The king lives in his palace, Joza, in ParvinAbad, all representing Mercury.

In the last country, the messenger is a man named GardoonSeyr who is in the service of his lord, Malek Qamaraddin who lives in his palace, Saratan, near the Nile. The king is the symbol of the moon and his palace is the symbol of Cancer constellation.

4. Conclusion

Haft keshvar was written by Fakhri Heravi in 10th century AH and that is replete with mysticism, mythical, geographical and astrological ideas. The study shows that the journeys to seven countries are in correspondence to the seven celestial bodies and planets. The level of symbolism is more tangible when we realize that the twelve constellations in the sky are in seven planets. For instance, Asad is the

sun and Saratan is the moon. The other planets have two houses that are represented in the story of Haft Keshvar. This implies the mastery of the writer over astrology and his gifted naming procedure. In representing the seven planets and countries, the writer emphasizes on some lofty notions such as justice, freedom, generosity, respectfulness, authority and autonomy.

Keywords: Fakhri Harawi, Haft Keshvar, Myths, Symbols, Astronomy

References [In Persian]:

- Asadi Kalkhorn Vanid, F. (1396). Comparing Mahboub Al-gholoub and Haft-Keshvar. (M. A. thesis in Persian language and literature) Faculty of Humanities. University of Kharazmi.
- Birrouni, Abureyhan (1351). Al-tafhim li-avael al-sanaat Al-tanjim. (Akbar Dasnaseresht Ed.). Tehran: Anjoman Asar Melli.
- Dad, S. (1378). Literary Terms. Tehran: Morvarid.
- Fakhri Heravr, M. (1395). Haft Keshvar (I. Afshar & M. Afshari, Eds.) Tehran: Cheshmeh.
- Firouzian, M. (1393). Intertextual references in the works of Hafez and Heravi. The Subcontinent Journal. No. 3, p. 351-370.
- Jung , C. G (1389). Man and His Symbols. (M. Soltaniyeh, Trans.). Tehran: Jami.
- Kadivari, S. (1399). A structural Analysis of Haft Keshvar. Journal of Persian Studies. No. 12, p. 59-74.
- Mosaffa, A. (1357). Encyclopedia of Astrology in Persian Literature. Tabriz: Tarikh va Farhang-e Iran.
- Pournamdarian, T. (1386). Secrets of Persian Literature. Tehran: Elmi.
- Rashedi, H. (1350). “Fakhri Heravi and his Works”. Humanities Journal of Mashhad University. No. 26, p. 421-507.
- Sajjadi, J (1373). Encyclopedia of Islamic knowledge. Tehran: Komesh.
- Samiei, A (1386). Symbol and Content. Journal of Farhangestan. No. 2, p. 49-59.

- Yahaghi, M. (1386). Myths and Fables in Persian Literature. Tehran: Farhang-e Mo'aser.
- Zekavati, A. (1387). "Haft Keshvar and Travels of Ibn-i Torab". Journal of Pazhouhesh. No. 111, p. 83-87.

مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال نوزدهم، شماره سی و نهم، بهار و تابستان ۱۴۰۰

تحلیل نمادپردازی در کتاب «هفت کشور» اثر فخری هروی با توجه به دیدگاه نجومی و اساطیری*

حمید جعفری قریه‌علی (نویسنده مسئول)^۱

زهره جعفری^۲

چکیده

در میان فنون هنرمندانه‌ای که در فرهنگ و تمدن انسان جلوه‌های گسترده و متنوعی داشته، شگرد نمادپردازی، همواره در آثار ادیبان بزرگ مورد توجه بوده است. نماد با هنر بیان اندیشه‌ها و عواطف به صورت غیرمستقیم می‌تواند مفاهیم و موضوعات عمیق و ریشه‌ای را به شیوه‌ای جامع و گسترده بیان کند و با ارائه معانی گوناگون از صورتی واحد، بازتاب دهنده امور درونی، ذهنی و عاطفی نویسنده باشد. فخری هروی از جمله نویسندگانی است که با آفرینش هفت کشور، میراثی ارزشمند در عرصه ادبیات داستانی به جای گذاشته است. او در این اثر از اسطوره و نماد به عنوان مهم‌ترین شاخصه‌های ادبی بهره برده است. نویسنده اجرام آسمانی را که شامل نقوش دوازده گانه صور فلکی و هفت سیاره است، مطابق با باورهای عصر خود در چهره‌ای نمادین که زیرساخت‌های اساطیری دارد به تصویر کشیده است. مقاله حاضر با روش توصیفی-تحلیلی، به رمزگشایی و تحلیل تعبیر و گزاره‌های نمادین هفت کشور براساس قرائن و شواهد درون‌متنی می‌پردازد و با چشم‌اندازی به باورها و ریشه‌های اساطیری در جهت نمایان‌سازی هر چه بهتر مفاهیم گام برمی-

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۳/۰۸

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۰۱/۲۵

(DOI): 10.22103/JIS.2021.15955.2027

صص ۳۱-۵۵

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ولی‌عصر (عج) رفسنجان، رفسنجان، ایران. jafari@vru.ac.ir

۲. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ولی‌عصر (عج) رفسنجان، رفسنجان، ایران.

zahra.jafari671@gmail.com

دارد، تا بدین گونه، حقیقت، درک اثر، دریافت روش و اندیشه نویسنده حاصل آید. براساس نتایج پژوهش، توصیف نمادین افلاک هفتگانه و اشاره تلویحی به ویژگی‌های هر یک از آن‌ها از قبیل وارستگی، سخاوتمندی، پاس‌داشت دیگران، تواضع، عدالت‌گستری و قدرت‌نمایی با هدف رونمایی از ارزش‌های اخلاقی و اعتباربخشی به آن‌ها انجام شده‌است.

واژه‌های کلیدی: فخری هروی، هفت کشور، اساطیر، نماد، نجوم، سیارات.

۱. مقدمه

یکی از ویژگی‌های ادبیات پرداختن به مقوله‌های فرهنگی و زبانی است تا باریک‌بینی‌ها و دقایق به کار رفته در آن، کاوش و استخراج شود و از این طریق ارزش هنری و ارزش بخشی آن در ادبیات آشکار شود و منجر به شناخت بهتر آثار ادبی گردد. مبحث نماد یا سمبل از جمله شاخصه‌های زیباشناسی در ادبیات است که نویسندگان با به کارگیری آن، اندیشه‌های خود را به زبانی دیگر مطرح و ذهن مخاطب را به ورای مفهوم ظاهری هدایت می‌کنند.

یکی از نمودهای نماد، بازتاب عناصر طبیعت به‌ویژه اجرام سماوی است که با اسطوره‌ها و باورهای مردم پیوند تنگاتنگی دارد و از دیرباز به شکل نمادین در آثار ادیبان به چشم می‌خورد. فخری هروی نویسنده و شاعر شیعی مذهب و توانای دربار ایران و هند در قرن دهم هجری بود، که اثر خود هفت کشور را در عهد فرمانروایی شاه اسماعیل صفوی و در مدّت سه سال نوشت. «هفت کشور» اثری به سبک سفرنامه است که با نثر ساده ادبی و آمیخته با شعر نوشته شده و بر اساس تصحیح ایرج افشار و مهران افشاری شامل ۳۸۸ صفحه است. بخش‌هایی از کتاب از کتاب‌های تاریخی، افسانه و داستان برگرفته شده است. از جمله: تاریخ طبری، تاریخ فخر بناکتی، جوامع‌الحکایات و لوامع‌الروایات، سراج‌القلوب، شاهنامه و بوستان و ... این اثر در زمره ادبیات داستانی قرار می‌گیرد که به‌شیوه حکایت در حکایت پرداخته شده‌است و در آن، نمادهای بسیاری در پیوند با اجرام آسمانی دیده می‌شود. در بررسی هفت کشور در می‌یابیم که سفر ابن تراب به هفت کشور و هم‌نشینی او با

۳۸ / تحلیل نمادپردازی در کتاب «هفت کشور» اثر فخری هروی ...

پادشاهان هفت گانه با اندیشه‌های برگرفته از باورهای نجومی و ریشه‌های اساطیری مطرح می‌شود. در این پژوهش با توجه به شواهد و قرائن درون‌متنی به بازکاوی مفاهیم نمادین صور فلکی و هفت سیاره منظومه شمسی می‌پردازیم.

۱- ۱. مسئله پژوهش

بیان مفاهیم هنری همیشه به شکل حقیقی و صریح اتفاق نمی‌افتد، بلکه هنرمندان با استفاده از نماد، قیاس، اغراق، اطناب، مجاز، استعاره و... شیوه غیرصریح را بر صریح آن برمی‌گزینند و با بهره‌بردن از آن، موضوعی را در قالب و حجاب موضوعی دیگر بیان می‌کنند و به صحنه‌آفرینی می‌پردازند. این تصاویر و صحنه‌ها ساحت‌های دیگری از واقعیات و موقعیات را نشان می‌دهد. در فرهنگ اصطلاحات ادبی، نماد در لغت، بدین صورت معنا شده‌است: «نماد در لغت به معنای نمود، نما و نماینده است و در برابر واژه فرهنگی symbol می‌آید که از کلمه یونانی symbdon به معنای علامت و نشانه می‌باشد.» (داد، ۱۳۷۸: ذیل واژه نماد). همچنین «رمز معانی گوناگونی دارد: اشاره، راز، سر، دقیقه، نکته، ایجاز، معما... که از آن مطلبی درک شود. چیز نهفته بین دو یا چند کس که دیگری بر آن آگاه نباشد و بیان مقصود با نشانه‌ها و علائم قراردادی و معهود.» (پورنامداریان، ۱۳۸۶: ۱). استفاده از رمز و نماد را به معنای استفاده و کاربرد واژه در معنای مجازی می‌توان برشمرد که هدف از آن، صورت ظاهری آن نیست، بلکه آنچه در کاربرد رمز دارای اهمیت است، معنا و مفهوم نهفته در ورای صورت است. «آنچه ما نمادش می‌نامیم، یک اصطلاح است؛ یک نام یا نمایه‌ای که افزون بر معانی قراردادی آشکار روزمره خود دارای معانی متناقض نیز باشد. نماد شامل چیزی گنگ، ناشناخته یا پنهان از ماست.» (یونگ، ۱۳۸۹: ۱۵).

در نظریه ادبی - دست کم در جهان غرب - کانت نخستین کسی است که تعریفی از نماد به دست داده‌است. او نماد را مفهومی «زیبا شناختی» تعریف می‌کند بیش از آن که به آن برد و دامنه‌ای بدهد که رماتیک‌ها بعداً از آن بهره‌جسته‌اند، اما پرمایگی خود مفهوم را

القا می‌کند. در حقیقت کانت نماد را وسیله‌ای برای «فکر شهودی» می‌داند که به جای باز نمود منطقی و عقلانی، درکی فراتر از آن را می‌نشانند (ن.ک. سمیعی گیلانی، ۱۳۸۶: ۵۰).

در ادبیات فارسی نیز نماد از دیرباز مورد توجه شعرا و نویسندگان بوده است و آنان برای بیان اندیشه‌ها و اعتقادات خود از آن بهره برده‌اند. یکی از این آثار که به گونه تمثیلی و نمادین نوشته شده، هفت کشور است. با این وصف، مهم‌ترین پرسش پژوهش حاضر این است که نمادپردازی در بخش هفت کشور در پیوند با نجوم چگونه بازتاب داشته است؟

۱-۲. پیشینه پژوهش

پایان‌نامه‌ای با عنوان «مقایسه سبک داستان محبوب‌القلوب و هفت کشور» در سال ۱۳۹۶، به قلم فاطمه اسدی کلخوران ونید، در باب بررسی‌های زبانی و بلاغی و فکری دو داستان نوشته شده است. حسام‌الدین راشدی نیز در پژوهش خود با عنوان «فخری‌هروی و سه اثر او» به نقد آثار و ذکر احوال مؤلف می‌پردازد و احوال سیاسی و علمی و ادبی دربارهای ایران و سند و هند در قرن دهم هجری را بررسی می‌کند. (۱۳۵۰) مقاله‌ای با عنوان «هفت کشور و سفرهای ابن تراب» از علی‌رضا ذکاوتی قراگزلو درباره معرفی هفت-کشور و ذکر برخی از داستان‌های آن در سال ۱۳۸۷ موجود است. پژوهش «پیوندهای بینامتنی در دیوان فخری‌هروی و حافظ شیرازی» نوشته مهدی فیروزیان، در سال ۱۳۹۳ انجام شده که مبین چندوچون اثرپذیری فخری‌هروی از حافظ است. «تحلیل ساختار و پی‌رنگ مقدمه هفت کشور»، نزدیک‌ترین پژوهش به جستار حاضر است (کدیوری و همکاران، ۱۳۹۹). نویسندگان این پژوهش با استفاده از روش ساختارگرایی کوشیده‌اند سطح‌های مجزای روایت مقدمه هفت کشور و ارتباط میان ساختار و مقدمه این اثر را روشن کنند. در قسمت مقدمه اثر نیز به اندیشه‌های نمادین فخری‌هروی پرداخته شده است. چنان‌که در پژوهش‌های نامبرده مشخص است، جز پژوهش آخر آن هم به گونه‌ای مختصر، هیچ یک به بررسی نمادها و مفاهیم اسطوره‌ای اجرام آسمانی در سخن فخری

۴۰ / تحلیل نمادپردازی در کتاب «هفت کشور» اثر فخری هروی ...

هروی نپرداخته‌اند. این پژوهش به‌طور ویژه به نمادهای هفت کشور در پیوند با نجوم و منظومه‌های فلکی می‌پردازد.

۲. بحث و بررسی

نماد و بحث آن از دیرباز در گنجینه‌های ارزشمند به‌جای مانده مورد توجه بوده است و ادیبان با بهره‌گیری از آن به هنرآفرینی و خلق آثار نمادین دست زده‌اند. از دقت و کاوش در این آثار و نمود پررنگ این شگرد ادبی که به طرز هنرمندانه‌ای در دل آن‌ها گنجانده شده‌است، پی به این حقیقت می‌بریم که در سراسر زندگی بشری هیچ دوره‌ای وجود نداشته‌است که از نماد خالی باشد. بخش عظیمی از التفات به نماد، مدیون پیشگویی‌ها و باورها، در داستان‌ها و حکایات است؛ پیشگویی‌هایی که برخی از آن‌ها در طول زمان به وسیله علم اثبات شده‌است و جامعه‌شناسان به سنجش نمادهای آن پرداخته‌اند. یکی از منابع مهم و طبیعی که با نمادها و اسطوره‌ها پیوند ناگسستنی دارد و در آن آمیزه‌ای از حقیقت و تخیل را می‌توان مشاهده کرد، مبحث آسمان و اجرام سماوی است که در نگاه بشر ابتدایی سرشار از رمز و راز بوده و در دوره‌های مختلف هنر ایران، نمادپردازی‌های متفاوتی در پیوند با آن انجام شده‌است. در بررسی هفت کشور، ما شاهد سفری هستیم به هفت کشور که به‌صورت نمادین گویای باورهای نجومی و برگرفته از صور فلکی منطقه البروج و هفت سیاره منظومه شمسی است. هفت کشور را می‌توان آینه جامع و کاملی برای نمایان‌سازی انواع نمادهای ژرف و عمیق ادبی به‌شمار آورد. تکیه این پژوهش، بررسی آن بخش از نمادهایی است که در بردارنده مفاهیم نجومی اثر است و پیوند مفاهیم به کار گرفته شده ادبی با مسائل نجومی را نشان می‌دهد.

هفت کشور داستانی تمثیلی و نمادین است که با هدف نشان دادن سیر زندگی انسان در کره زمین نوشته شده‌است. به‌همین روی پیش از پرداختن به پادشاهی هفت کشور و برآورد نمادهای آن، ابتدا به رمزگشایی شخصیت ابن تراب که عامل شناساندن این هفت کشور است، می‌پردازیم. ابن تراب شخصیت محوری کتاب هفت کشور شمرده می‌شود که با پیوند

شخصیت‌های خواجه رغام و زلال حاصل می‌آید. در بخش مقدمه سفر می‌بینیم که این شخصیت در طی گفت‌وگویی با کنیزان خود؛ یعنی نسیم و شمال و بیان زیبایی‌ها و عجایب هفت کشور از زبان آنان، مشتاق دیدن هفت کشور می‌شود و سپس بعد از گفت‌وگویی بین او و خواجه رغام که مخالف رفتن او به این سفر است و بیان حکایاتی برای اقناع یکدیگر رضایت رفتن به این سفر را کسب می‌کند. می‌توان او را هم از وجه ذاتی نام و هم از پیوند او با این هفت کشور که هر کدام نماد یکی از سیارات هستند و خداوندان صور فلکی نیز به شمار می‌آیند، نمادی از کره‌خاکی به‌شمار آورد که در تلاقی با هفت سیاره است و خود پیوندی است با سفر او به هفت کشور و آشنایی با فرمانروایان آن. یادآوری این نکته ضروری است که با توجه به نظر قدما «کره‌سماوی» کره‌ای است فرضی به شعاع بسیار زیاد که به‌نظر می‌آید همه ستارگان بر سطح داخلی آن واقعند... بیننده چنان می‌پندارد که اجرام سماوی بر سطح و روی کره حرکت می‌کنند و مرکز این کره... با زمین یکی است. بر مبنای همین تصور، قرن‌های متوالی انسان و حتی علمای نجوم گمان می‌بردند که زمین مرکز عالم است» (مصطفی، ۱۳۵۷: ذیل کره‌آسمانی).

نکته دیگری که باید در این بخش به آن پردازیم توضیح مختصری در مورد جایگاه هفت سیاره است: در توضیح اقلیم‌های هفتگانه که بر حسب کواکب تقسیم شده‌اند آمده است: اقلیم اول فواد است که اقلیم زحل است و اقلیم دوم سودا است که آن مشتری است و ابواب آن علما اند، چنان که ابواب اقلیم اول مشایخ‌اند و اقلیم سوم مریخ است و ابواب آن امراء اند. چهارم اقلیم محبت است که آن آفتاب است و ابواب آن ملوک‌اند. پنجم اقلیم مصر است که اقلیم زهره است و ابواب آن شعرا اند. ششم اقلیم عقل است که آن عطارد است و ابواب آن کتّاب‌اند و اقلیم هفتم اقلیم قلب است که آن قمر است و ابواب آن وزراء اند. (سجّادی، ۱۳۷۳: ذیل اقلیم). همان‌گونه که در ادامه خواهد آمد به سبب این که فخری هروی در قوس نزولی سیر می‌کند و ظاهراً هدفش بیان نزول و حلول روح از عالم بالا به عالم سفلی است، نمادپردازی او در پردازش هفت کشور براساس همین ترتیب شکل گرفته است. البته در خصوص ترتیب این کواکب اشکال دیگری نیز بیان شده

۴۲ / تحلیل نمادپردازی در کتاب «هفت کشور» اثر فخری هروی ...

است. از جمله نوشته‌اند که این ترتیب نظر پارسیان است و نزد رومیان به خلاف این است. نخستین اقلیم زحل و دوم آفتاب و سوم عطارد و چهارم مشتری و پنجم زهره و ششم مریخ و هفتم قمر است (ن. ک: همان، ذیل اقلیم کواکب). توضیح دیگری نیز ضروری است که سیارات، ستاره‌هایی هستند که به دور خورشیدی می‌گردند. تعداد آن‌ها نه تاست. به ترتیب نزدیکی به خورشید عبارتند از: عطارد، زهره، زمین، مریخ، مشتری، زحل، اورانوس، نپتون و پلوتون. (معین، بخش اعلام: ذیل سیارات)

در ادامه بحث به تحلیل هفت کشور داستانی و پیوند آن با زیرساخت اجرام کیهانی می‌پردازیم.

۲-۱. کشور اول

در ابتدا ابن‌تراب به همراه عقیل‌الدین که راهنمای او در این سفر است، پس از طی هفت منزل به کشور اول به فرمان‌روایی کیوان‌بخت می‌رسد که صاحب برجی عظیم به نام جدی‌آباد است و بر بالای آن حوض‌خانه‌ای به نام دلو‌آباد بنا نهاده شده است. در تحلیل این بخش، نام فرمان‌روا، نام سیاره زحل (کیوان) را به ذهن متبادر می‌کند و در توضیح جای‌گیری کیوان در برج جدی‌آباد و حوض‌خانه دلو‌آباد باید گفت، جدی و دلو خانه کیوان محسوب می‌شوند. «زحل نحس بزرگ و از روزهای هفته شنبه و از بروج جدی و دلو و از اقلیم، نخستین اقلیم از خط استوا تا آخر از اوست» (بیرونی، ۱۳۵۱: ۳۶۷). با این توضیح زحل اولین اقلیم و شنبه که آغاز است، اشاره‌ای است به اولین کشور در میان هفت کشور. حوض‌خانه‌ای که فخری هروی به آن اشاره کرده (موسوم به دلو‌آباد) با ویژگی نجومی دلو که در اساطیر و باورهای مردمی است، تناسب دارد. دلو در نزد مصریان قدیم در آسمان نشانه‌ای بود که برای آب در نظر داشته‌اند. در التفهیم نیز این گونه توصیف شده است: «همچون مرد ایستاده و هر دو دست دراز کرده و یک دست کوزه‌ای دارد نگونسار، تا آب از آن جا همی ریزد و بر پایین همی رود» (همان: ۳۴۰).

بخش بعدی داستان در باب بعد جسمانی فرمان‌روا، کیوان‌بخت است. «خود مردی است سیاه چرده و بلند قامت» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۱۴۵). در باور فلاسفه نیز رنگ سیاره

زحل سیاه است «و فلاسفه رنگ سیاه را برای زحل برشمردند» (شوالیه و گریبان، ۱۳۷۷: ذیل زحل). در بخش دیگر حکایت به معرفی شهر می‌پردازد: «شهری است در غایت عظمت و بزرگی و مردمش در نهایت رفاهیت و آبادانی و کیوان‌بخت در کمال رعیت‌پروری و در عین معدلت‌گستری» (فخری‌هروی، ۱۳۹۵: ۱۴۵). بر اساس آنچه در فرهنگ نمادها آمده است، زحل «برای سومریان و بابلیان ستاره عدالت و قانون بود» (شوالیه و گریبان، ۱۳۷۷: ذیل زحل). می‌توان چنین پنداشت که فخری‌هروی به باورهای ریشه‌ای مردم سرزمین‌های یونان و سومر و بابل و... آگاهی داشته است.

بخش دیگر روایت، پیشه و علاقه‌مندی کیوان‌بخت و اشاره به زمره هم‌نشینان اوست: «غلام چند را تعیین نموده است که جهت حوض‌خانه به دلو آب از پایین به بالا می‌کشند و به زراعت کردن و امارت بنا نهادن میل تمام دارد... و عجب مردمی را تربیت کرده و به مجلس خود آورده و جوانان لشکر خود را پیوسته مفلوک و منکوب می‌داند. ابن تراب پرسید که ایشان چگونه مردمانند که به مجلس و صحبت خود راه داده؟ گفت دزدان و گورکنان و قماربازان و کوه‌بران و گلخیان و غلامان و ملاحان و مثل این مردم.» (فخری-هروی، ۱۳۹۵: ۱۴۶).

تمام این روایات ریشه در باورهای اساطیری دارد: «کوکب پیران و دهقانان و ارباب قلاع و خاندان‌های قدیم و غلامان سیاه و صحرائشینان و مردم سفله و خسیس و زاهدان بی-علم و صفات مکر و کینه و حمق و جهل و بخل و کاهلی را بدو نسبت داده‌اند» (یاحقی، ۱۳۸۶: ذیل زحل). در باب صورت فلکی دلو نیز که زحل در آن بناست، آمده است: «گلخن حمام‌ها و خانه مغان و روسپی‌خانه‌ها و کاریزها و جای مرغان به او نسبت دارند.» (مصفی، ۱۳۵۷: ذیل دلو). جدی نیز «خداوند صیادان و بندگان و چاکران و غلامان است و جایگاه کوشک و آرامگاه کشتی‌ها منسوب به اوست.» (همان: ذیل جدی)

در بخشی از داستان مشخص می‌شود که ابن‌تراب در هر کشوری بیش از سی روز نمی‌تواند بماند: «تا مدت یک ماه هر روز به نوعی خدمتکاری می‌نمود... و اکنون وقت عزیمت است که در هر کشور زیاده از این نمی‌توان بود.» (فخری‌هروی، ۱۳۹۵: ۱۴۷). در

۴۴ / تحلیل نمادپردازی در کتاب «هفت کشور» اثر فخری هروی ...

باره تحلیل نمادشناسی می‌توان گفت، کیوان بخت نماد سیاره زحل و جدی آباد نماد صور فلکی جدی و حوض خانه دلو آباد، نماد صور فلکی دلو است. کیوان را نماد تمام موانع، توقف‌ها، فقدان‌ها، بداقبالی‌ها، ناتوانی‌ها و از کار افتادگی‌ها دانسته‌اند. (ن.ک. شوالیه و گربران. ۱۳۷۷: ذیل زحل). دلو هم نماد همبستگی، مشارکت، برادری و بی‌علاقگی نسبت به چیزهای مادی است (همان: ذیل دلو). جدی همچنان نماد پایان یک فصل و شروع یک مدار جدید است. جدی تحت تسلط زحل است و با هر چه دشوار، ناگوار و تیره و ظلمانی است مرتبط است. (همان: ذیل جدی). «در کاربرد زیست‌شناختی و روان‌شناختی نیز زحل نماد نوعی بی‌نیازی و وارستگی است. جدا شدن از قیود، انواع چشم‌پوشی و دل‌کندگی‌هایی که زندگی بر ما تحمیل کرده و در خلال این مسیر، زحل مسئول نجات ما از زندان درون و از حیوانیت‌مان است. مسئول خلاصی ما از پای‌بندی‌های زمینی‌مان و زنجیرهای زندگی غریزی.» (همان: ذیل زحل). براساس گزارش نویسنده پاسخ‌هایی که کیوان بخت به ابن‌تراب می‌دهد، مخاطب را به تعمق برمی‌انگیزاند که کیوان بخت با همنشینی با این صنف از مردم فرومایه و بی‌اعتنایی به دلیران کارزار در پی حفظ روح خود از گنداب ژرف غریزی و هوس‌های زندگانی است.

«بدان که ایشان را (=گلخنیان) از آن نزد خود می‌خوانم که از ملاحظه ایشان انتباهی

گیرم و عبرتی بردارم.» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۱۵۳)

۲-۲. کشور دوم

ابن‌تراب پس از سپری کردن کشور اول همراه با عقیل‌الدین به سمت کشور دوم حرکت می‌کند. فرمان‌روای کشور دوم فردی به نام ملک جرجیس است که پیک او به نام سیاره، شهر ولی‌نعمت خود را برای ابن‌تراب این‌گونه شرح می‌دهد: «برای خود شهری ساخته نهنگ‌آباد نام نهاده و در آن شهر قصری ساخته و آن را قوسیه نام نهاده، آن‌جا می‌باشد.» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۲۰۱). نام ملک جرجیس، سیاره مشتری را یادآور می‌شود: «زاوش، هرمزد و اورمزد نام‌های فارسی آن است و نام دیگر آن برجیس است.» (مصطفی، ۱۳۵۷: ذیل مشتری). سکنی‌گزیدن مشتری در دو صور فلکی قوس و حوت نیز ریشه در

باورهای نجومی دارد که فخری هروی از آن آگاه بوده و در صنعت داستان‌پردازی خود از آن بهره برده است. «مشتري در آسمان ششم است که خانه در برج قوس و حوت دارد.» (یاحقی، ۱۳۸۶: ذیل مشتري). بخش بعدی داستان اشاره به صفات اخلاقی و میل ملک جرجیس به هم‌نشینی با بزرگان و فضلا را نشان می‌دهد: «جوانی است در کمال فضل و دانش و به غایت پاکیزه روزگار و همیشه مایل صحبت اکابر و اشراف و قضات و علما و فضلا و عباد وزهاد است.» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۱۹۹). فخری هروی مقام رفیع ملک جرجیس را و اینکه خداوند، عنایت سعد اکبر بودن بر او کرده، این‌گونه به نظم کشیده است:

سعدت یاوری عالی مکانی	مقامش گشته اوج آسمانی
فلک از وی سعادت وام کرده	حکیمش سعداکبر نام کرده

(همان: ۱۹۹)

در اشارات اساطیری «مشتري را سعداکبر و کندرو دانسته‌اند که دلالت کند بر تائی و ثبات و رفعت و منزلت و اشیای شریف و از این سبب گفت که مشتري، کوب اشراف و علما و قضات و امرای با عدل و وزیرای جلیل‌القدر و اهل مناصب و زهاد و اغنیاست و از اخلاقیات: علم و سخا و علو همت و حیا و خیر و تواضع و صدق و وفا بدان منسوب می‌باشد.» (یاحقی، ۱۳۸۶: مشتري). حوت نیز «در دلالات نجومی احکامی، صاحب طالع حوت، نیک‌خو و سخی و پاکیزه و خداوند آرزوهاست.» (مصطفی، ۱۳۵۷: ذیل حوت). در باب نمادهای کشور دوم نیز باید گفت که ملک جرجیس، نماد سیاره مشتري و شهر نهنگ‌آباد، نماد صور فلکی حوت و قصر قوسیه، نماد صور فلکی قوس است. در فرهنگ نمادها، مشتري، نشانه مشروعیت اجتماعی، ثروت و خوش‌بینی و اعتماد است و بر قوس که علامت عدالت بود و حوت که نشانه انسان‌دوستی بود، استیلا یافت و طب و حقوق حرفه‌های مرجح در این سیاره است و این سیاره حالاتی از اعتماد به نفس، سخاوت، دگردوستی و صلح و... را به وجود می‌آورد و موجب سلامتی، پختگی و تکامل موجودات و خوشبختی جوامع تحت حکومت و قوانین متکی بر اصول اخلاقی می‌شود. (ن.ک).

۴۶ / تحلیل نمادپردازی در کتاب «هفت کشور» اثر فخری هروی ...

شوالیه و گریبان، ۱۳۷۷: ذیل مشتری). حوت نیز نماد روان است (همان، ۱۳۷۷: ذیل حوت). قوس نماد حرکت، غریزه صحراگردی، استقلال‌طلبی و واکنش‌های زنده و پرجنب و جوش است و علامت رفعت و اعتلاست. (همان، ۱۳۷۷: ذیل قوس). ملک جرجیس فردی دانشمند و سخاوتمند است که با هم‌صحبتی با اکابر و اشراف زمانه، میل به بلندهمتی دارد و با گرمی داشتن قضات و علما و زهاد و... جامعه‌ای سراسر با آرامش و نیک‌بختی برای مردم خود فراهم آورده است. ابن‌تراب در این کشور نیز به مثابه کشور قبل‌سی روز اقامت دارد.

۲-۳. کشور سوم

با ورود ابن‌تراب و عقیل‌الدین، پیک فرمان‌روای کشور سوم به‌پیشواز می‌آید که پیاده-ای سرخ‌پوش است. این پیک خود را شهاب تیزرو معرفی می‌کند که در خدمت ملک بهرام است و این‌که موضع فرمان‌روایش، حمل‌آباد و نام قصرش نیز عقربیه است و اکثر اوقات آن‌جاست. نام بهرام سیاره مریخ را که نام دیگرش بهرام است، به ذهن متبادر می‌کند. حمل و عقرب را خانه مریخ می‌دانند که در داستان نیز ملک بهرام در حمل‌آباد و عقربیه سکنی دارد. ملک بهرام با این ویژگی‌های شخصیتی معرفی می‌شود: «مردی نهیبی باشکوهی جلادپیشه است که غیر از کوشش تیغ تیز و خون‌ریزی هیچ اندیشه به خاطر خود نیاورد و از نهیب شمشیر شمارش بیربیران در بیسه خود قرار و آرام ندارد و اهل سپاهش همه ترکان تندخوی و غازیلان بی‌باک جنگجویند.» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۲۱۵). به‌لحاظ دربرداشتن ویژگی‌های جسمانی و ظاهری در توصیف او آمده‌است: «پیوسته خود را به لباس‌های آتشین آراسته.» (همان: ۲۱۶). این اشارات اساطیری نمود ویژگی‌های سیاره بهرام در قالب بعد شخصیتی ملک بهرام است.

جالب است بدانیم که مریخ در تصورات ایرانی و یونانی و روم ایزد جنگ بوده و در یونان به نام «مارس» معرفی می‌شود. مقرر مارس را یونانیان سرزمین نیمه‌وحشی و بد آب و هوای «تراس» که مسکن اقوام جنگی بود، می‌دانند. (ن.ک. مصفی، ۱۳۵۷: ذیل مریخ). بر همین مناسبت که منجمان احکامی «مریخ را کوکب لشکریان و امرا ظالم و اتراک و دزدان

و مفسدان و آشکاران و... شمرده و قهر و شجاعت و جسارت و سفاقت و لجاج و دروغ و تهمت و ایزاء مردمان و... را بدو نسبت داده‌اند.» (همان، ذیل مریخ) همچنین است از جنبه جسمانی: «اگر شما مریخ را با دوربینی نسبتاً قوی مشاهده کنید متن قرمزی خواهید دید.» و «رنگ سرخ ویژه آن و درخشش فصولی آن، مریخ را ستاره‌ای متمایز و مشخص ساخته است.» (همان، ذیل مریخ). و حمل نیز «خندان و سخن‌گوی و ملک طبع و بزرگ منش و خشم‌آلود و مردانه و عاشق سفر است.» (همان، ذیل حمل). در احکام نجومی «خوی‌های ناهنجار و ترش‌رویی و بی‌شرمی و... و درعین حال سخاوت و دبیری را به عقرب نسبت داده‌اند.» (همان، ذیل عقرب). «دهان زشت و موی معجد و سرخ منسوب به حمل است.» (همان، ذیل حمل).

نویسنده برای پیشبرد و گسترش داستان و روشن ساختن فحوای کلام حکایاتی را در قالب گفت‌وگو بین ابن‌تراب و ملک بهرام بیان می‌کند که حکایت اول در مضمون ظلم-ستیزی (ن.ک: فخری هروی، ۱۳۹۵: ۲۱۸) و حکایت آخر درباره نوح و کشتی اوست و وقایعی که رخ می‌دهد. (ن.ک. همان: ۲۲۲). این گزارش‌ها می‌تواند شاه‌ای باشد به نسبت دادن خوی‌های ناهنجار و در عین حال سخاوت و دبیری و جایگاه کشتیانان و جاهای کثیف و آبریزها و مزبله و... به صورت فلکی عقرب.

۲- ۴. کشور چهارم

پیش از رسیدن ابن‌تراب و عقیل‌الدین به کشور چهارم پیک تیزرفتاری به نام نجم تیزی به پیشواشان می‌آید. نجم تیزی فرمان‌روای کشور چهارم را سلطان بیضاء معرفی می‌کند که در میان کشور مرغزاری دارد به نام سپهر و در آن قصری به شکل شیر ساخته و آن را اسدآباد نام گزارده است. از شواهد متنی؛ یعنی نام و نشان سلطان بیضاء و سکنی گزیدن او در قصر اسدآباد پی به سیاره خورشید می‌بریم که در خانه صورت فلکی اسد سکونت دارد: «برج اسد خانه خورشید است.» (یاحقی، ۱۳۸۶: ذیل اسد) ویژگی‌های شخصیتی و ظاهری که برای سلطان بیضاء برمی‌شمرد، با محتوای نجومی نیز تناسب دارد: «جوانی است در کمال حسن و لطافت و در نهایت بلاغت و استطاعت.» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۲۳۱).

۴۸ / تحلیل نمادپردازی در کتاب «هفت کشور» اثر فخری هروی ...

اگرچه در داستان برای شخصیت سلطان، بیضاء کاربردی وصفی دارد؛ در واقع این وصف، بازگوکننده نشانه‌های نجومی آن است. خورشید «در بخش‌های اوستا... فرشته فروغ و روشنایی مهر و با صفت «تیزاسب» معرفی شده است.» (یا حقی، ۱۳۸۶: ذیل خورشید)، تیزاسب، ارتباطی دارد با شخصیت «نجم‌پی». همچنین درباره درخشندگی سلطان بیضاء و واژه بیضاء به معنی نور و روشنایی و سپیدی (معین، ۱۳۷۹: ذیل بیضاء) و آوردن سلطان پیش از آن (سلطان+نور) می‌توان این‌گونه برداشت کرد که نماینده نام خورشید است. اشاره به رعیت‌پروری و نگاه‌داشت خاطرها در داستان (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۱۳۲) می‌تواند این پنداشت را تقویت کند. همچنین براساس گزارش نویسنده «هر لحظه در منزلی و هر زمان در مکانی قرار دارد و در هر سال فقط یک ماه از آن را در اسدآباد می‌گذراند و بقیه اوقات، گرد عالم در سیر است.» (همان: ۲۳۲). این گزارش به باور قدیمی و اساطیری اشاره دارد که بر اساس آن: «خورشید سیاره‌ای است که به گرد مرکز عالم و زمین می‌گردد.» (مصطفی، ۱۳۷۵: ذیل خورشید). شاید اشاره گردش خورشید، در منازل متفاوت، نشان از دلجویی و استمالت او از موجودات عالم باشد. در تفسیر ما منازل متفاوت، رعیت و خورشید، سلطان بیضاء شمرده می‌شود. فحوای متن داستان که سلطان بیضاء را فردی قدرتمند و عظیم نشان داده‌است، این پنداشت را تقویت می‌کند. صفات سلطان بیضاء را در ویژگی‌های نمادین خورشید می‌توان مشاهده کرد: «خورشید در منابع کهن علامت اقتدار سلطنت و بقای ایران زمین بوده و به‌عنوان مظهر مملکت بالای چادر شاه قرار داشته‌است.» (یا حقی، ۱۳۸۶: ذیل خورشید).

در بخش دیگر داستان، امیری از جانب سلطان بیضاء به سمت ابن تراب و عقیل‌الدین می‌آید که او را صبح می‌گفتند: «او پیشرو سپاه بود و بعد از آن سلطان بیضاء رسید. مرکب کبودی سوار و خلعت زربفت در بر و کمر و شمشیر زرین بر میان استوار و تاج مرصع بر سر.» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۲۳۲). از لحاظ نجومی آمدن صبح پیش از سلطان بیضاء اشاره دارد به آشکار شدن شفق زمانی که خورشید هنوز در زیر افق قرار دارد و آفتاب طلوع نکرده‌است. طول مدت دوره سپیده‌دم و طلوع خورشید به‌عرض جغرافیایی

آن منطقه بستگی دارد و خورشید به هنگام آمدن همراه با گرگ و میش است که شکل کبود رنگ به آن می‌بخشد. از نظر ویژگی‌های ظاهری سلطان بیضاء به سخن «مصفی» التجا می‌بریم که «زره و جامه‌های فاخر و زر و سیم و زبرجد و یاقوت به وی نسبت دارد.» (مصفی، ۱۳۷۵: ذیل خورشید).

از نگاه نمادپردازی، سلطان بیضاء، نماد سیاره خورشید و قصر اسدآباد، نماد صورت فلکی اسد است که آن‌ها را به ترتیب نماد رستاخیز و جاودانگی و قلب مملکت دانسته‌اند و در اخترشناسی، نماد زندگی، گرما، روز، نور، اقتدار و تمامی چیزهای پرتوافکن است. (شوالیه و گبران، ۱۳۷۷: ذیل خورشید) اسد نیز که قلب البروج است، نماد زندگی تحت وجوه گرما، نور، قدرت و تابندگی است. (همان: ذیل اسد).

۲-۵. کشور پنجم

با ورود به کشور پنجم، پیکی به نام دُرّی‌شبرو که ملازم فرمانروای کشور پنجم است، به پیشواز می‌آید و نام فرمانروای خود را زهره‌بانو معرفی می‌کند. جایگاه زهره بانو در منطقه خوش آب و هوایی به نام میزان است و قصر او موسوم به ثوریه با سیمای گاو که در غایت ارتفاع و بلندی است، معرفی می‌شود (ن.ک. فخری هروی، ۱۳۹۵: ۲۵۵). زهره بانو سیاره زهره یا ناهید را در ذهن تداعی می‌کند که در صورت فلکی ثور و میزان قرار دارد و پنجمین کشور که تحت فرمانروایی اوست، نشان از اقلیم پنجم دارد. «و از بروج آن ثور و میزان است و از اقلیم، اقلیم پنجم و از روزهای هفته، جمعه را متعلق به زهره می‌دانند.» (مصفی، ۱۳۷۵: ذیل زهره). خوش آب‌وهوایی میزان در داستان شاید اشاره به این باور داشته باشد که زهره «با اندیشه و با ادب، سخی طبع و در عین حال کامل و دادگر و مردم‌دوست است. برج وزیران و امینان و دبیران و مهتران و رقاصان و سرودگویان... و مسجدها، عبادتگاه‌ها، قصور، شکارگاه‌ها و برج‌های دیده‌بانی، دشت‌ها و بستان‌ها، نخلستان‌ها و دیمزارها به وی منسوبند.» (همان: ذیل میزان).

بخش بعدی داستان که با شواهدی بر نمادین بودن روایت تقویت می‌شود، این‌گونه ادامه می‌یابد: «زهره‌بانو پیوسته با مردم شایسته و کنیزکان پری‌پیکر لاله‌عذار و غلامان

۵۰ / تحلیل نمادپردازی در کتاب «هفت کشور» اثر فخری هروی ...

نیکومنظر ماه رخسار با چنگ و عود و دف و نی و انواع سرود به فراغ بال و استقلال مشغولی می‌نماید.» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۲۵۵). با توجه به این که «زهره دلالت دارد بر تأیث و خنثی بودن و حسن وجه و فرح و شادی و در اصطلاح کوکب اهل طرب و ستاره مخصوص زنان و مخنثان و ظرفا و اهل زینت و تجمل است و لهو و طرب و عشق، ظرافت و سخریه به او اختصاص دارند.» (یاحقی، ۱۳۸۶: ذیل زهره)، تحلیل‌های اساطیری و نمادین آن پذیرفتنی می‌نماید.

در برخی منابع روز جمعه را مختص زهره دانسته‌اند و شاید به همین سبب است که در شعر فارسی آدینه روز طرب و شادی است.» (ن.ک. یاحقی، ۱۳۸۶: ذیل زهره). همچنین برخی از باورهای اساطیری در باب میزان با شیوه روایت پردازی فخری هروی تناسب دارد. بنابر آنچه شرح داده شد، زهره بانو، فرمانروای کشور پنجم، نمادی از سیاره زهره در فلک و میزان، نمادی از صورت فلکی برج هفتم و ثوریه نماد صورت فلکی برج ثور یا اردیبهشت است. در بحث نمادپردازی، زهره را نماد اصل مرگ و تولد دوباره معرفی می‌کنند. به باور سومری‌ها زهره خدای بانوی شبانه و کمک‌کننده به عشق و شهوت‌رانی است و براساس باور اقوام قدیم آسیای صغیر، زهره ستاره شب و دختر ماه است. (ن.ک. شوالیه و گبران، ۱۳۷۷: ذیل زهره). با این توصیفات نام پیک ملازم زهره بانو که «دُرّی شب‌رو» است، رمزگشایی می‌شود.

«ثور نیز نماد قدرت شدید در کار، تمام غرایز به خصوص غریزه نگاهبانی و محافظت و همچنین هوس و تمایل شدید به تلذذ است.» (همان: ذیل ثور). «میزان نیز نشانه تمایل شدید و کف نفس، بی‌قیدی و ترس و حاضر باشی و عقب‌نشینی در زندگی و نیروهای متضاد که در برابر هم خنثی می‌شوند.» (همان: ذیل ثور) تمام این نمادهای سه‌گانه در پیوند با طرب و خنیاگری و لذت بردن تفسیر می‌شود و با گزارش نویسنده تناسب دارد.

۲-۶. کشور ششم

نزدیک کشور ششم، پیک فرمانروا به پیشواز می‌آید و خود را فلک پیما معرفی می‌کند که در خدمت سهم‌خوی، فرمانروای کشور ششم است. در ارتباط با مقرر پادشاه بیان

می‌کند که او شهری به نام پروین آباد ساخته و در آن قصری به نام جوزا بنا نهاده است. (ن.ک. فخری هروی، ۱۳۹۵: ۲۶۷). از نام‌های جوزا و پروین که جایگاه سکونت سهم-خوی هستند، می‌توان هویت سهم‌خوی را از دیدگاه نجومی تشخیص داد. از آن‌جا که «جوزا خانه عطارد است.» (مصطفی، ۱۳۵۷: ذیل جوزا) و «خوشه یا سنبله خانه عطارد است و عطارد صاحب آن.» (همان: ذیل سنبله)، درمی‌یابیم که فخری هروی در پردازش شخصیت سهم‌خوی نظر به عطارد دارد.

در بخش‌های دیگر داستان نیز شواهد و قرآنی دال بر نمادین بودن این کشور دیده می‌شود: «پیوسته در مجلس آراسته او وزرای ملک‌آرای و حکمای عالی‌رای و قلم‌زنان چابک‌دست تیزفهم عقده‌گشای و خوش‌نویسان مشکین‌قلم و نقاشان مانی‌رقم و شعرای بزم‌آرای سخن‌آفرین نشسته‌اند.» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۲۶۷). اشتراکات ویژگی‌های نجومی با متن داستان درخور توجه است. عطارد «خدای فصاحت و دبیری و تجارت و یار مسافران و دزدان است و مردگان را در دوزخ هدایت می‌کند.» (مصطفی، ۱۳۵۷: ذیل عطارد) در مدلولات کواکب نیز عطارد «کوکب حکما و طبیبان و منجمان و شعرا و اذکیا و دیوانیان و کاتبان و نقاشان و تجار و اهل بازار و نطق و پاکی و ادب و صنایع دقیقه است.» (یاحقی، ۱۳۸۶: ذیل عطارد) و صورت فلکی جوزا، به تمام معنا منتقل‌کننده همین معانی است: «پاکیزه و کریم و خداوند لهُو و دوستدار دانش و علم‌های آسمانی با حافظه‌ای قوی و دارای سیاست و دورویی وصف شده است.» (مصطفی، ۱۳۵۷: ذیل جوزا). با توجه به ویژگی‌های ظاهری که در خصوص شخصیت سهم‌خوی ذکر شده، تصویری از صورت فلکی جوزا تداعی می‌شود: «فلک پیمانگفت که او مردی است میانه بالا و خوش‌محاوره و زیبا و در غایت خوش‌خلقی و آمیزندگی، چنان‌که هر که با او دمی نشیند، چنان درآمیزد که نخواهد به همه عمر از پیش او برخیزد» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۲۶۷).

پروین را نیز اگر به معنای آن‌چه که در فرهنگ‌ها آمده است؛ یعنی به نام (=خوشه) بگیریم، نشان از سنبله دارد و در شعر فارسی سنبله با دیگر نام‌های خود (=خوشه، خوشه سپهر و خوشه فلک و خوشه گندم) معرفی شده است. (همان: ذیل پروین)، از نظر جایگاه

۵۲ / تحلیل نمادپردازی در کتاب «هفت کشور» اثر فخری هروی ...

نیز «خانه زنان و لهوگران و جایگاه خرمن و...مختص به اوست و سخاوت، نیکوطلبی، نیکوگویی و بسیار ذاتی توأم با حکمت و سبکی و...و موسیقی‌دانی منسوب به سنبله است.» (همان: ذیل سنبله). باتوجه به آگاهی از سبک فخری در به‌کارگیری تناسب نام و ویژگی‌های معنوی و ظاهری، این رابطه روشن‌تر می‌شود. به هر روی از نگاه نمادشناسی، سهم‌خوی، نمادی از سیاره عطارد و پروین‌آباد، نماد برج سنبله است.

۲-۷. کشور هفتم

بنابر گزارش نویسنده، پیک کشور هفتم که آخرین کشور در سیر داستان است، نزد عقیل‌الدین و ابن‌تراب می‌آید و خود را گردون‌سیر معرفی می‌کند. این پیک در ملازمت ملک قمرالدین، فرمان‌روای کشور هفتم است که قصری به نام سرطان دارد و بر کنار نیل ساخته شده‌است. از ملک قمرالدین نشان سیاره ماه و از سرطان که جایگاه قمرالدین است، برج فلکی سرطان به ذهن تداعی می‌شود. یادآوری می‌شود که «سرطان خانه قمر است.» (مصطفی، ۱۳۵۷: ذیل سرطان).

بخش دیگر داستان به ویژگی‌های ظاهری و شخصیتی قمرالدین اشاره دارد «در کمال زیبایی و در غایت حسن و جمال و لطافت و رعنائی که چون او در عالم نیست.» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۳۰۹). در ادامه روایت آمده است که ملک قمرالدین از میان همه رنگ‌ها به سبز پوشی رغبت و علاقه بیش‌تری دارد و اوقات خود را به شب‌روی صرف می‌کند (همان: ۳۰۹). این ویژگی‌ها را بر اساس باورهای اساطیری، این‌گونه می‌توان تفسیر کرد که ماه در اساطیر نقش مهمی دارد، زیرا در شب تار در برابر دیو ظلمت یگانه مشعل ایزدی است که پرده ظلمت را می‌برد و عفریت سیاهی را رسوا می‌کند.» (یاحقی، ۱۳۸۶: ذیل ماه). و سبزپوشی آن، اشاره به آب دارد که «سبز رنگ آب است» و «رنگ مؤنث و سبز سعد است» و «مکمل معصومیت سفید، عدالت سبز است.» (شوالیه و گریبان، ۱۳۷۷: ذیل رنگ سبز).

«سرطان نیز برج کشتی‌بانان و جوی‌کنان و آبیاران است، گودال‌های آب و نیستان‌ها و کناره‌های ژرف جوی‌ها و رودخانه‌ها و مساجد و عبادتگاه‌ها از جاهای منسوب به این برج

است.» (همان: ذیل سرطان). با توجه به این که براساس گزارش نویسنده، ملک قمرالدین در کنار رود نیل برای خود قصری ساخته بود، می‌توان بین این رودخانه‌ها و نیل پیوندی ظریف مشاهده کرد. نکته درخور توجه این است که از دیدگاه نمادشناسی، ماه نماد اصل انفعالی اما بارور، شب، رطوبت، ناخودآگاه، تخیل، روان و نماد بالندگی و تغییر هیأت است.» (همان: ذیل ماه). سرطان نیز نماد روان ناخودآگاه، نور گیاهی شامگاهان و گرایش غریزی حیات که هنوز تحت سلطه عقل قرار نگرفته است.» (همان: ذیل سرطان) در روایت می‌خوانیم که: «ابن تراب با گردون سیر در سخن بود که از دور مشعل‌ها و چراغ‌ها و های و هوی سلطنت ملک قمرالدین پیدا شد و هر دو یکدیگر را در بر گرفتند.» (فخری هروی، ۱۳۹۵: ۳۱۰). اشاره به مشعل‌ها و چراغ‌ها نیز می‌تواند نمادی از ستارگان در پهنه آسمان باشد.

۳. نتیجه‌گیری

هفت کشور تألیف فخری هروی، نویسنده قرن دهم هجری علاوه بر بُعد داستانی با مفاهیم عرفانی، جغرافیایی، نجومی و اساطیری درهم آمیخته است. بر اساس نتایج این پژوهش، سفر نمادینی که در هفت کشور رخ می‌دهد، به گونه‌ای با هدف توصیف هفت فلک و اجرام آسمانی انجام می‌شود. این توصیف زمانی کامل می‌شود که بدانیم براساس علم نجوم، برج‌های دوازده‌گانه آسمانی بین هفت سیاره تقسیم می‌شود و اسد، خانه آفتاب و سرطان، خانه ماه است و به پنج سیاره دیگر دو خانه تعلق می‌گیرد و روایت نمادین فخری هروی دقیقاً به این موضوع اشاره دارد که در بخش‌های این پژوهش به آن پرداخته شد. این شیوه بیان، علاوه بر بازگویی تسلط نویسنده بر دقایق علم نجوم، ذوق نویسنده در نام‌گذاری اشخاص و مکان‌ها را نشان می‌دهد. همچنین توصیف نمادین هفت افلاک و اشاره تلویحی به ویژگی‌های هر یک از آن‌ها از قبیل عدالت‌گستری، وارستگی، سخاوت‌مندی، پاس‌داشت دیگران و اقتدار و قدرت‌نمایی با هدف رونمایی از ارزش‌های اخلاقی و اعتبار بخشی به آن‌ها انجام شده است. در جدول زیر حاصل توصیفات هفت

۵۴ / تحلیل نمادپردازی در کتاب «هفت کشور» اثر فخری هروی ...

کشور و ویژگی‌های منسوب به هر یک از آن‌ها بر اساس گزارش نمادین فخری هروی مشاهده می‌شود:

نام کشور	پادشاه	شهر و ناحیه ویژه	نام قصر	ویژگی‌های ممتاز	اصناف و رعایا	خانه هفت سیاره
کشور اول	ملک کیوانبخت	جدی آباد	دلوآباد	رعیت پرور و معدلت گستر	فلاحان، گلخیان، غلامان و ...	زحل در جدی و دلو
کشور دوم	ملک جرجیس	نهنگ آباد	قوسیه	فاضل و دانشمند	اکابر، اشراف، قضات، علما، زهاد و ...	مشتری در حوت و قوس
کشور سوم	ملک بهرام	حمل آباد	عقریه	باصلابت، باشکوه و جلادپیشه	جنگجویان خونریز و قتال و ...	مریخ در حمل و عقرب
کشور چهارم	سلطان بیضاء	سپهر	اسدآباد	با حسن و با لطافت	تمام رعیت و همگان	خورشید در اسد
کشور پنجم	زهره بانو	میزان آباد	ثوریه	زیبا و مطربه	مطربان، نوازندگان، رقاصان، نوازندگان و زیبارویان	ناهید در میزان و ثور
کشور ششم	سهم خوی	پروین آباد	جوزا	دبیر و در علم سیاق ماهر	حکما، قلم‌زنان، کاتبان، نقاشان، شاعران و ...	عطارد در سنبله و جوزا
کشور هفتم	ملک قمرالدین	دریای نیل	سرطان	شبرو و گردون‌سیر	جمعی رونندگان	ماه در سرطان

کتابنامه

- اسدی کلخوران ونید، فاطمه. (۱۳۹۶). «مقایسه سبک داستان محبوب‌القلوب و هفت کشور». پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه خوارزمی.
- بیرونی خوارزمی، ابوریحان محمدبن احمد. (۱۳۵۱). *التفهیم لاوائل صناعه التنجیم*. به کوشش اکبر داناسرشت. تهران: انتشارات انجمن ادبی آثار ملی.

- پورنامداریان، تقی. (۱۳۸۶). **رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی**. چاپ ششم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- داد، سیما. (۱۳۷۸). **فرهنگ اصطلاحات ادبی**. تهران: مروارید.
- ذکاوتی فراگزلو، علی‌رضا. (۱۳۸۷). «هفت کشور و سفرهای ابن‌تراب». **آیین پژوهش**. شماره ۱۱۱ و ۱۱۰، صص: ۸۷-۸۳.
- راشدی، حسام‌الدین. (۱۳۵۰). «فخری هروی و سه اثر او». ترجمه محمد مظفر. **مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد**. شماره ۲۶، صص ۵۰۷-۴۲۱.
- سجادی، سیدجعفر. (۱۳۷۳). **فرهنگ معارف اسلامی**. سه جلد. چاپ سوم. تهران: کومش.
- سمیعی گیلانی، احمد. (۱۳۸۶). «مضمون، مایه غالب و نماد». **نامه فرهنگستان**. دوره ۹، شماره ۲، پیاپی ۳۴، صص: ۴۹-۵۴.
- شوالیه، ژان و گربران، آلن. (۱۳۷۷). **فرهنگ نمادها** (اساطیر، روایاها، رسوم و...). ترجمه و تحقیق سودابه فضایی. ۵ جلد. تهران: جیحون.
- فخری هروی، محمدبن امیری. (۱۳۹۵). **هفت کشور**. تصحیح ایرج افشار و مهران افشاری. چاپ دوم. تهران: چشمه.
- فیروزیان، مهدی. (۱۳۹۳). «پیوندهای بینامتنی در دیوان فخری هروی و حافظ شیرازی». **فرهنگستان شبه قاره**. ش ۳، صص: ۳۷۰-۳۵۱.
- کدیوری، سهیلا و دیگران. (۱۳۹۹). «تحلیل ساختار و پیرنگ مقدمه سفر هفت کشور فخری هروی». **متن‌شناسی ادب فارسی**. دوره ۱۲، ش ۱ (پیاپی ۴۵)، صص: ۷۴-۵۹.
- مصفی، ابوالفضل. (۱۳۵۷). **فرهنگ اصطلاحات نجومی همراه با واژه‌های کیهانی در شعر فارسی**. تبریز: مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران.
- معین، محمد. (۱۳۷۹). **فرهنگ فارسی**. تهران: امیرکبیر.
- یاحقی، محمدجعفر. (۱۳۸۶). **فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی**، تهران: فرهنگ معاصر.
- یونگ، کارل گوستاو. (۱۳۸۹). **انسان و سمبل‌هایش**. ترجمه محمود سلطانیه. چاپ هفتم. تهران: جامی.